

ડૉક્ટર, દર્દી, હોસ્પિટલ: આચાર સંહીતા

પ્રા. રમણ પાઠક 'વાચસ્પતી'

ડૉક્ટર સાહેબ રાઉન્ડ (ભ્રમણ) પર આવ્યા. એટલે મેં પ્રશ્નાર્થ આંગળી ઉંચી કરી પુછ્યું, 'સાહેબ, એક પ્રશ્ન પુછું ? ફક્ત એક જ !'

ડૉક્ટર સાહેબે મારા પ્રશ્નની જાણે પુર્વધારણા કરી લીધી. તેઓ બોલ્યા, 'એમ પુછવા માંગો છો ને કે, હોસ્પિટલમાંથી રજા ક્યારે મળશે ?'

અને મને એક પ્રાચીન પ્રસંગ યાદ આવ્યો. વૃદ્ધ મગજની બહુધા આવી વીચીત્ર વીશીષ્ટતા હોય છે: તાજું, એક બે વરસ અરસાનું બધું ભુલી જવાય, ક્યારેક તો સાવ જ; તે એટલી હદે કે મળવા આવનાર કે મળીને જનાર વ્યક્તી ભારે ઉમળકાથી વાત કરતી હોય ને હું એને જરાય ઓળખી જ શકતો ન હોઉં ! બીજી બાજુ, પુરાણી ઘણી જુની વાતો જાણે ચીત્રવત્ યાદ આવ્યા કરે. માટે જ હું ઘણી વાર કહું છું કે અમે ડોસાઓ સ્મરણ ખાઈને જીવીએ છીએ !...

હા, તો મને જે પ્રસંગ યાદ આવ્યો તે એ કે, ૧૯૫૫ના અરસામાં હું દીલ્હીમાં જોશી હોસ્પિટલમાં દાખલ થયેલો. એપેન્ડીસાઈટીસનો સોજો કે પાક પુરેપુરો મટે, તો જ ઓપરેશન થાય; એટલે છ સાત દીવસ ત્યાં પડ્યા પાથર્યા જ રહેવું પડ્યું. પરીણામે સ્વજનો મીત્રો અકળાય. એકવાર રાઉન્ડ પર આવેલા ડૉ. અરોરાને મારા એક મીત્રે પુછી નાંખ્યું;

'સાહેબ, દર્દીને અહીંથી રજા ક્યારે મળશે?'

ડૉ. અરોરા અલમસ્ત અને વળી રમુજી માણસ, એટલે મંદમંદ હસતાં જવાબમાં કહે કે, 'યહ સવાલ તો આપ કીસી એસ્ટ્રોલોજર સે જા કે પુછીએ !'

થોડીક આડ માહિતી પણ આપી જ દઉં, કારણ કે એ જાણવા જેવી રસપ્રદ છે. આ જોશી હોસ્પિટલ તે ડૉ. એન. સી. જોશીની, જેઓ વીખ્યાત સામ્યવાદી નેતા પી. સી. જોશીના સગા ભાઈ. 1946-47ના ગાળામાં દીલ્હીમાં ભયંકર ખુનખાર રમખાણો ચાલે...એવી જોખમી પરીસ્થિતીમાં મોડી રાત્રે કોઈ દર્દી ડૉ. એન. સી. જોશીને વીઝીટ માટે બોલાવવા આવ્યો. સ્વજનોએ ઘણાં સમજાવ્યા, મદદનીશોએ પણ ડૉ. જોશીને કહ્યું કે, આવી તંગ પરીસ્થિતીમાં રાતના સમયે બહાર ન જવાય ! પણ ડૉક્ટરનો તો સૌને એક જ જવાબ: 'એક તબીબ તરીકે મારો એ જ ધર્મ, એ તો મારી ફરજ...મારે જવું જ જોઈએ !'

ડૉક્ટર અર્ધી રાતે બહાર નીકળ્યા, તે કદીય પાછા ન ફરવા માટે જ. રમખાણોમાં ડૉ. જોશીની હત્યા થઈ ગઈ ! (અલબત્ત, આ તો આદર-આશ્ચર્ય સાથે થતી એવી સાંભળેલી

ઘટના છે. 1946-47ના અરસામાં હું દીલ્હીમાં નહોતો, અને 1950માં જ્યારે હું ત્યાં બાજુમાં રહેવા ગયો ત્યારે, ડૉ. એન. સી. જોશી જ નહોતા !-એટલું સત્ય.)

હવે મુળ વાત પર આવીએ, મોટા ભાગના તબીબો દર્દીઓના પ્રશ્નોના જવાબ આપવામાં તોછડાઈ કે અધીરતા દાખવે છે; ત્યારે દર્દી-જુથ તેઓની ટીકા કરે છે. પણ ભણેલા-ગણેલા દર્દીઓ સુધ્યાં એટલું નથી સમજતાં કે ડૉક્ટર તમને જરૂરી માહિતી તો બધી જ આપવાના છે, ખરેખર તો એ તેઓને પક્ષે અનીવાર્યતા છે. એટલે ગમે તેવા અર્થહીન કે વાહીયાત પ્રશ્નો દર્દીઓ પુછી પાડે, ત્યારે તેઓને કંટાળો આવે જ. એમના મનમાં તો, કેટકેટલા પ્રકારની જવાબદારીઓ ધુમરાતી હોય. પછી એથી તેઓ થાકે અને કંટાળેય ખરા, દા.ત. એક બહેને પ્રશ્ન કર્યો કે ‘બીજું કાંઈ ?’ ડૉક્ટરે દરદીએ શું ખાવું-એની જરૂરી સલાહ આપી જ દીધેલી પછી ‘બીજું કાંઈ?’ એવા પ્રશ્નની કશી આવશ્યકતા જ ક્યાં હતી? ડૉક્ટર સાહેબે જરા કડકાઈપુર્વક પ્રતીપ્રશ્ન કર્યો, ‘બીજું કાંઈ એટલે?’... આ બહેન પણ ભણેલાં-ગણેલાં અને અપ-ટુ-ડેટ હતાં, એટલે ડૉક્ટરના પ્રશ્નથી જરાક ઝંખવાયા અને સમજદાર એવા એ તબીબે પણ શક્ય તેટલા સૌજન્યપુર્વક એ વાત સાંભળી પણ લીધી. જોશી હોસ્પિટલમાં ડૉ. અરોરાને બરાબર પેલો જ પ્રશ્ન પુછનાર સજજન-સ્વજન પણ ભણેલા-ગણેલા, ચશ્માધારી અપ-ટુ-ડેટ જ હતા.

આવી બધી વાતોનો આજે અહીં સારાંશ એટલો જ કે, ‘આપણે મૅનરલેસ(રીતભાતની જરૂરી આવડત વીહોણી) પ્રજા છીએ. આપણાં જાહેર કે ખાનગી સ્થળો ખાતેના તેમ જ પરસ્પરના વ્યવહારમાં, સજજન કે શીક્ષીતને છાજે તેવી, તેમ જ સામાજીક નાગરીક આચારસંહીતાના જ્ઞાન-ભાનવાળી સુસંસ્કૃત રીતભાત આપણને આવડતી જ નથી, જે કોઈ શીખવતુંય નથી, એ તો ઠીક; પણ એવી કશી અનીવાર્યતાય આપણે સમજતા નથી. ખરેખર જ, આપણા રાષ્ટ્રમાં, સ્વતંત્રતા બાદ તત્કાળ ‘સાંસ્કૃતીક ક્રાંતી’ની ભારે અનીવાર્યતા હતી. આધુનીકતમ સાધનસામગ્રી વાપરતા તો આપણે થઈ ગયા; કારણ એ જ કે, આપણે એક ‘અતીલાભવાદી’ પ્રજા છીએ. દા.ત. આપણા પ્રવચનકારોને ઉપદેશકારો વીજ્ઞાનને ગાળ ભાંડશે અને રામનામ કે ગાયત્રી જેવા મંત્રો જોરશોરથી લલકારશે, પણ તેય વીજ્ઞાનદત્ત ‘માઈક’ ઉપરથી !

વીજ્ઞાનને જાહેરમાં ગાળો દેનાર સાધુ મહાત્મા એટલુંય નથી વીચારતાં, સમજતાંય નથી કે તેઓ વીજ્ઞાનને ગાળો આપી રહ્યા છે, એવું જાહેર ગાલીપ્રદાન સ્વયં માઈક કે અન્ય સંચાર માધ્યમો જેવી વીજ્ઞાને આપેલી કૃપાસીદ્ધીથી જ શક્ય બન્યું છે !...ખેર, પણ મારી ખરી ચીંતાનો વીષય આજે એ છે કે, સંસ્કૃત માનવ નાગરીકને શોભે એવી સુંદર રીતભાત કે

એવો શોભાયમાન વ્યવહાર આપણે ક્યારે શીખીશું? શીખીશું ખરા? આપણા દર્દીઓમાં પણ હોસ્પિટલ-મેનર્સ, એટીકેટ, પ્રોટોકોલ કે આચારસંહીતાનો લગભગ અભાવ હોય છે; માટે જ પ્રારંભે જણાવ્યું તેમ, મારા ડોક્ટર સાહેબે મારા અપેક્ષીત પ્રશ્ન બાબત પુર્વધારણા બાંધી લીધી કે, ‘સાહેબ, મને અહીંથી રજા ક્યારે આપશો?’

વાસ્તવમાં, મારો પ્રશ્ન એ હતો જ નહીં, ઉપરાંત એવો વાહીયાત સવાલ હું કદી પુછું જ નહીં. મને પાકી ખાતરી કે જરૂરથી વધારે એક મીનીટ માટે પણ ડોક્ટર મને હોસ્પિટલમાં રાખવાના જ નથી. આપણે ત્યાં તો ખબર જોવા આવનારાં પરીચીતો પણ ડોક્ટર સમક્ષ લાંબીપ્રશ્નાવલી રજૂ કરી દે! જો કે મુળભૂત રીતે; આવો ખબર જોવા આવવાનો રીવાજ જ રદબાતલ કરવા જેવો છે. એ અન્ય પુરાણી રૂઢી જેવી જ અર્થહીન રૂઢી છે; જે એ જમાનાની રસમ કે જ્યારે દર્દી ઘરમાં ખાટલામાં પડ્યો હોય અને ટેલીફોન જેવાં સાધનો તો હજી ભવીષ્યમાં શોધાવાનાં હતાં !... મારે માટે તો ડોક્ટરને પ્રશ્ન પુછવાનું અનીવાર્ય એ કારણે બન્યું કે હું મુંઝવણમાં હતો, અને ડોક્ટર સાહેબને કદાચ ધ્યાનમાં ન આવે એવી બાબત હતી. ટુંકમાં જ કહી દઉં કે ઓપરેશનને બીજે જ દીવસે મને આપવામાં આવેલી દવાઓમાંની એક પર એવી સુચના હતી કે, ‘જમ્યા પછી એક ટીકડી !’ હવે, જમવાની તો છુટ મળેલી જ નહીં ! પછી મારે કરવું શું ? સંક્ષેપમાં, સમજી જ ગયાં હશો; કારણ કે મારે હવે બીજી મજાની વાત કરવી છે:

હોસ્પિટલમાં ટોળાબંધ ખબર જોવા તો ના જ આવવું જોઈએ, એ વાત તો ઠીક; પરંતુ આપણે ત્યાં તો દરેક ખબરદૃષ્ટા પાછો પોતે જ ડોક્ટર કે સવાયો ડોક્ટર બનીને પધારે છે ! અરે, મારી રસોયણ બહેનેય મને સલાહ આપી કે, ‘તમારે કઢી નહીં ખાવાની, હા, લીંબુનો વાંઘો નહીં-ખટાશથી ટાંકા પાકે, અને તમારા ચહેરા પર આ થોથર જેવું દેખાય છે !- એય ખટાશને કારણે જ; કઢી-છાશ લીધી એટલે !’ એક મહાજ્ઞાની ‘સજજને’ વળી સલાહ આપી કે, ‘સેવલોનને બદલે તમે ‘બેટેડાઈન’ વાપરો, એ વધારે સારી !’...અને તેઓશ્રી ફક્ત આટલી સલાહ આપીને જ અટક્યા હોત, તોય હું એમનો આભાર માનત.

પરંતુ તેઓ તો ૨૦ રૂપીયાની સેવલોનની બાટલીના વીકલ્પ તરીકે પુરી ૧૨૦-૧૫૦ રૂપીયાની ‘બેટેડાઈન’ ખરીદી પણ લાવ્યા ! એક એડવાઈઝર-મહાશય કહે, ‘તમારે ઉંઘા જ સુઈ રહેવું !’ તો બીજાએ સલાહ આપી, ‘જરા આડે પડખેય સુવાનું રાખો !’ સારું જ થયું કે કોઈ શુભેચ્છકે એવી સલાહ ન આપી કે, ‘તમારે શીર્ષાસન કરીને જ ઉંઘવું !’...એક બહેને

વળી એવી 'સોનેરી' સલાહ આપી કે, 'ડોક્ટરો તો કહ્યા કરે, તમારે એકાદ રોટલી ને થોડાંક દાળભાત તો ખાવાં જ, તો જ શરીરમાં શક્તિ આવે !' હવે ટુંકમાં જ કહી દઉં કે, ખબર જોવા આવનારાઓમાંથી નેવું ટકા મુલાકાતીઓએ એકસોને નેવું પ્રકારની સલાહો આપી. જેમાં કેળાં, મોસંબી, સફરજન, ચીકુ સહીત જગતભરમાં પાકતાં ફળો, કુમારપાકું, ભોંયરીંગણી, કુદીનો, આદુ આદી રામબાણ ઔષધીઓ. લોકવાયકા મુજબની 'પચવામાં હલકી' મનાતી-બીસ્કીટ-વેફર કે રાબ-સુપથી માંડીને તે કોર્નફ્લેક્સ, મગની દાળ, ઢોકળાં, ઉપમા સુધીની, કેટલીક તો મેં મારી લાંબી જીન્દગીભર નહીં સાંભળેલી એવી તેવી વાનગીઓ, જાતભાતની દવાઓ અને બીજા ડોક્ટરો, બેસવા-સુવાનાં એવાં ખુદ મુની પતંજલીએ યોગમાંય નહીં સુચવેલાં કે જાણેલાં એવાં અલક મલકનાં આસનો, બોલવા, ચાલવા, લખવા-વાંચવાની અફલાતુન આચારસંહીતાઓ અને બીજું તો શું શું નહીં ? એવી એવી અભુતપુર્વ સલાહો આપી સૌએ ! - તે સૌનો હાર્દીક આભાર !

- ભરતવાક્ય -

નમ્ર ભાવાર્થ એટલો જ કે, હોસ્પિટલોમાં ડોક્ટરોને બીનજરૂરી પ્રશ્નો પુછવા નહીં; ખુબ નજીકના અને જેઓ ખરેખર મદદગાર થાય ત્યા તો દર્દીને ગમે, તેવાં પરીચીતોએ જ ખબર જોવા જવું; ખબર જોનારે જાતે જ ડોક્ટરવત્ બની, દર્દ કે આરોગ્ય વીષયક સલાહ આપવી નહીં...ટુંકમાં, આપણે સર્વ ક્ષેત્રે નાગરીક એવી સંસ્કૃત-સંસ્કારી, માનવીય આચારસંહીતાનું પાલન કરતા હવે તો શીખી લઈએ ! અનીચ્છનીય ડુઢીઓથી મુક્ત થઈએ !

પ્રા. રમણ પાઠક 'વાચસ્પતી'

સંપર્ક: A-4, નટરાજ એપાર્ટમેન્ટ, પાટીદારજીન કોમ્પ્લેક્સ, સરદાર બાગ, બારડોલી-394 601
ફોન- 02622-222 176 મોબાઈલ- 99258 62606

તા. ૨૨ નવેમ્બર ૨૦૦૮ શનીવારના, સુરતના દૈનિક 'ગુજરાતમીત્ર'ની એમની 'રમણભ્રમણ' કટારમાંથી સાભાર...

સાભાર અક્ષરાંકન સૌજન્ય- શ્રી વીજેશ શુક્લ, સુરત - vijvan302@gmail.com

'સન્ઠે ઈ-મહેફીલ' - વર્ષ: પાંચમું - અંક: 167 -June 07, 2009

'ઉંઝાજોડણી'માં અને 'શ્રુતી' ફેન્ડમાં સાભાર અક્ષરાંકન: vijvan302@gmail.com

